

Buchbesprechungen

Ressenyes

- Isabel Müller / Frank Savelsberg (eds.): *Sabers per als laics. Vernacularització, formació, transmissió (Corona d'Aragó, 1250–1600)*. Berlin / Boston: De Gruyter, 2021 (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie; 463). 361 pàgs. ISBN 978-3-11-043899-4.

Sabers per als laics, editat per Isabel Müller i Frank Savelsberg, presenta un nodrit gruix de treballs que versen sobre els processos de vernacularització, formació i transmissió dels sabers a la Corona d'Aragó, entre 1250 i 1600. Com indiquen els editors a la introducció del volum, durant la baixa edat mitjana les llengües vulgars van adquirir una gran importància en la difusió dels sabers a Occident. El creixement de les ciutats i les relacions cada vegada més complexes dins del món urbà van propiciar que el llatí deixés de ser la llengua principal de cultura, reservada a una elit eminentment eclesiàstica, i que el vulgar s'anés obrint pas sobretot entre els laics, procés que s'aniria accentuant amb força durant els últims segles de la baixa edat mitjana i el començament de la primera modernitat.

Pel que fa al focus geogràfic del llibre –la Corona d'Aragó–, es tracta d'un espai polític, lingüístic i cultural molt variat on, des del segle XIII, s'hi parlaven, entre d'altres llengües, el llatí, l'àrab, l'hebreu, el català, l'aragonès, l'occità, el napolità, el toscà i el sard. La rica confluència entre aquests idiomes, en especial entre el llatí, l'àrab, l'hebreu, l'occità i el català, és un dels punts centrals d'interès del volum. Vuit dels catorze articles que el conformen aborden el fenomen de la traducció al català de textos que abasten des de tractats medicobotànics i d'agricultura fins a profecies, sermons religiosos, obres lexicogràfiques i textos didàctics. A propòsit de la varietat de matèries sobre les quals tracten els treballs reunits, cal fer esment del sentit que els editors del volum han donat al terme *sabers*, que engloba tant les matèries ensenyades a la universitat (arts liberals, teologia, dret i medicina), com les arts mecàniques (artesania, agronomia, nàutica, comerç), i també

s'hi inclouen altres activitats com la instrucció religiosa i diverses pràctiques culturals (cortesía, bones maneres, diplomàcia, formació d'un cànon cultural). Quant a l'àmbit temporal dels treballs, la majoria d'ells es circumscriuen a la baixa edat mitjana, si bé les contribucions de Lluís B. Polanco Roig, Josep Solervicens i Cesc Esteve presenten sengles incursions en l'estudi de la cultura del Renaixement.

Els editors del present volum han distribuït els treballs que el conformen en cinc categories diferents, a saber: formació del llenguatge científic i interacció lingüística; estratègies de divulgació del saber; paradigmes del saber; contextos i co-textos; traductors i copistes. Al primer apartat s'hi inclouen tres treballs que tracten sobre la formació d'una llengua d'especialització (*Fachsprache*) catalana en l'àmbit de la medicobotànica. Gerrit Bos i Guido Mensching estudien llistes de termes medicobotànics en hebreu escrites per jueus, metges en la seva majoria, que van emigrar d'Al-Àndalus a territoris cristians durant l'època dels almohades i almoràvits. Després de descriure el fenomen dels llistats medicobotànics aljamiats dels segles XIII al XV, els autors analitzen un glossari àrab-romanç que es troba al ms. Parma, Biblioteca Palatina, 2279, que conté unes 460 entrades en romanç que els autors han identificat com catalanes. En la part final de l'article, Bos i Mensching ofereixen una minuciosa edició comentada de vint entrades d'aquest manuscrit. Meritxell Blasco Orellana analitza un conjunt de veus hebraicoaljamiades, principalment catalanes, que es troben a textos farmacològics hebreus manuscrits (el Ms. Heb-I 338 de Sant Petersburg, datat al segle XIV; i el Ms. Heb 8°-85 de Jerusalem, datat al segle XV). Aquests llistats farmacològics, com indica Blasco Orellana, són una font privilegiada per a l'estudi del lèxic de la llengua catalana medieval, tant des del punt de vista etimològic com fonètic. Tanca aquest primer apartat el treball de Maria Sofia Corradini, on l'autora investiga el paper de la terminologia catalana en la formació d'una *Fachsprache* medicobotànica en l'occità antic. Corradini explica els motius que van produir que el català es convertís en una llengua important pel que fa a la *Fachsprache* occitana, entre els quals hi ha causes històriques (proximitat històrica i política entre la Corona d'Aragó i Montpeller), causes geolingüístiques (interferències entre el català i l'occità en regions on aquestes dues llengües conflueixen) i causes específiques relacionades amb el procés formatiu del llenguatge científic en occità.

A l'apartat anomenat "estratègies de divulgació del saber" s'hi apleguen tres treballs que tracten sobre dues figures molt rellevants en la vernacularització de la cultura catalana medieval: Ramon Llull i Arnau de Vilanova.

Anna Fernàndez-Clot i Francesc Tous Prieto estudien tres obres de Ramon Llull: el *Dictat de Ramon* (1299), que conté una sèrie de proposicions rimades sobre la fe cristiana; el *Coment del dictat* (1299), un comentari del propi Llull sobre cadascuna de les proposicions en vers presents al *Dictat de Ramon*; i el *Tractatus compendiosus de articulis fidei catholicae* (1300), una versió llatina d'aquest comentari. Els autors del treball analitzen els elements paratextuals i el tipus de llenguatge emprat en aquestes tres obres per establir el públic a qui s'adreçava Llull en cada cas. Si en les dues primeres obres, escrites en català, el públic a qui es dirigia Llull era laic o cortesà, el tractat llatí s'adreça, en canvi, a un públic menys local i més docte, probablement universitari i clerical. En l'article titulat "El paper de la dona en la transmissió de l'Art lul·liana", Maribel Ripoll Perelló estudia un aspecte força desatès per la crítica: la dona com a receptora de l'obra de Ramon Llull. Ripoll demostra en aquest treball que un dels trets més rellevants de la producció lul·liana és l'adaptació a un públic que destaca per la seva diversitat i on les dones en formen part com a receptores immediates. Pel que fa a Arnau de Vilanova, Alexander Fidora dedica la seva contribució a la *Confessió de Barcelona* (1305), el primer text català escrit per Vilanova. Fidora analitza concretament tres pàgines llatines contingudes en aquest escrit, que es corresponen amb la polèmica antimedicant *Insurgent gentes* de pseudo-Hildegarda de Bingen. Aquestes pàgines llatines estan traduïdes al català per Arnau de Vilanova, tot i que la versió catalana i el text llatí contenen notables diferències, circumstància que va portar estudiosos de l'obra arnaldiana, com Miquel Batllori, a afirmar que Vilanova va dur a terme una traducció lliure del text llatí. Fidora demostra, en canvi, que Vilanova va servir-se d'una versió llatina diferent del text de pseudo-Hildegarda que apareix a la *Confessió de Barcelona*, i a l'apèndix realitza algunes esmenes sobre l'edició de la *Confessió de Barcelona* feta per Miquel Batllori el 1947.

Al tercer apartat, anomenat "paradigmes del saber", s'hi estudien les diferents tradicions textuals i discursives presents en la formació dels sabers en llengua catalana. El treball d'Isabel Müller analitza dos textos: un sermó doctrinal, de Vicent Ferrer; i un sermó literari, d'Ausiàs March. Müller esbossa un panorama aclaridor sobre el creixement de les ciutats i l'impacte que tingué en la vulgarització dels sabers, reservats abans a l'estament del clergat. A través del pròleg d'Antoni Canals a la seva traducció del *De providentia* de Séneca (c. 1401), Müller defineix les dues maneres d'accedir als sabers presents a la tardor de l'edat mitjana: la ciència divina i la ciència mundana. La relació entre aquests dos pols es fa palesa gràcies a l'anàlisi del *Sermo unius confessoris et septem arcium spiritualium*, de Vicent Fer-

rer, en el qual l'autoritat màxima és l'església; i del poema CXIII d'Ausiàs March, on el poeta valencià sembla adoptar la mateixa postura que Ferrer. No obstant, com mostra Müller al final del treball, el poema de March deixa entreveure un acostament paulatí entre el saber diví i el saber humà, ja que March recorre amb freqüència a aquest últim tipus de saber que suposadament pretén condemnar. Lluís B. Polanco Roig dedica la seva contribució al *Liber elegantiarum* (Venècia, 1489) de l'humanista valencià Joan Esteve. Polanco discuteix el gènere literari al qual pertany aquesta obra, sovint considerada exclusivament des d'un punt de vista lexicogràfic, i la resitua dins la tradició de l'Humanisme renaixentista, en el context de la renovació pedagògica i cultural propugnada per aquest moviment cultural. El llibre de Joan Esteve, però, resulta difícil de classificar degut als nombrosos materials que incorpora, no sempre de tipus lexicogràfic, i als diferents models tipològics emprats per l'humanista valencià. Ja amb la mirada posada al segle XVI, el treball de Josep Solervicens estudia el procés de dignificació del català com a llengua apta per al discurs teòric sobre literatura i sobre els poetes que escriuen en aquesta llengua. Solervicens centra l'atenció en les estratègies per convertir Ausiàs March en clàssic de la literatura catalana analitzant les edicions de la poesia de March impreses el 1543, 1545 i 1560 a Barcelona, l'edició de Valladolid de 1555, i el manuscrit de Carròs de Vilaregut, datat el 1546 i que estava pensat per a l'impremta. Com demostra Solervicens, aquestes edicions segueixen els paràmetres teòrics del Renaixement italià i de les edicions cincentistes de Petrarca i Ariosto per tal de construir la imatge d'un Ausiàs March renaixentista. L'article de Cesc Esteve indaga la difusió d'un tòpic en l'àmbit literari català. Es tracta del discurs sobre els orígens divins de la poesia, que Esteve rastreja en dues obres de finals del segle XV italià: el comentari de Cristoforo Landino a la *Comèdia* de Dant i el *De inventoribus rerum* de Polidoro Virgilio. Un cop establerts els elements que figuren en ambdues obres, Esteve analitza la presència del discurs sobre els orígens divins de la poesia en l'obra de Joan Àngel González i Gaspar Aguilar, al *De disciplinis* de Joan Lluís Vives i en una art poètica catalana d'autor desconegut, atribuïda antigament a Francesc d'Olesa.

El quart apartat, titulat "contextos i cotextos", està dedicat a l'anàlisi de miscel·lànies manuscrites parant especial atenció als diversos textos que conformen un mateix còdex i a les raons que en justifiquen la seva presència conjunta. Lluís Cifuentes Comamala proposa al seu treball una classificació de còdex miscel·lanis medievals de temàtica mèdica escrits o traduïts al català, elaborats entre finals del segle XIII i principis del segle XVI. El

corpus de textos estudiats comprèn vint-i-quatre manuscrits produïts al Principat de Catalunya, als regnes de València i Mallorca i també, alguns d'ells, als territoris italians vinculats a la Corona d'Aragó, especialment els regnes de Sicília i de Nàpols. Com indica Comamala a la conclusió del treball, el procés de vernacularització que tingué lloc a Occident a partir del segle XIII és ben present en aquestes miscel·lànies mèdiques, on s'hi recullen obres i anotacions emprades per a l'exercici de la medicina per part de cirurgians, barbers i altres individus relacionats amb la pràctica mèdica, com els apotecaris. L'article de Rosanna Cantavella tracta sobre el *Facetus* "Moribus et vita" i del *Pamphilus*, dos textos erotodidàctics medievals amb una gran presència en les escoles baixmedievales. Cantavella ofereix un molt bon resum del currículum escolar i de la pedagogia durant la baixa edat mitjana i, a continuació, estudia des d'una perspectiva holística diverses miscel·lànies manuscrites on hi apareix el *Facetus* per tal d'entendre a quins lectors estava destinat aquest text i quina finalitat perseguia l'inclusió del *Facetus* en aquestes miscel·lànies.

El cinquè i últim apartat, titulat "traductors i copistes", s'endinsa en l'estudi del fenomen de la traducció en la baixa edat mitjana. Antònia Carré analitza la traducció catalana del *Regimen sanitatis* (1305–1308) d'Arnau de Vilanova, el procés de transmissió que tingué aquest text i els mètodes de treball dels traductors i copistes medievals que hi van participar. D'aquesta obra, escrita originalment en llatí, se'n conserven tres manuscrits que contenen dues traduccions catalanes diferents: de la primera, feta per Berenguer Sarriera, se'n conserven dues versions; l'altra és una traducció anònima abreujada que probablement parteix d'un original llatí. Totes aquestes versions catalanes van ser escrites durant les primeres dècades del segle XIV, estaven destinades a un públic eminentment laic i coincideixen amb una època on es consolida a tota Europa el gènere dels *regimina sanitatis*. Ja en últim lloc, tanca el present volum l'article de Raimon Sebastian Torres sobre la traducció que el 1385 Ferrer Saiol, protonotari de la reina Elionor de Sicília, va fer de l'*Opus agriculturae* de Pal·ladi, escrita en llatí a finals del segle V. Sebastian Torres analitza en concret les fonts no pal·ladianes que incorpora la versió catalana de Ferrer Saiol i també les interpolacions realitzades pel propi Saiol.

Aquests són, en resum, els treballs reunits a *Sabers per als laics*. El volum suposa una aportació molt rellevant pel que fa a l'estudi del procés de vernacularització i transmissió dels sabers a la Corona d'Aragó durant la baixa edat mitjana i el principi de l'edat moderna. Gràcies a la perspectiva interdisciplinària que vertebrava el llibre i a l'ampli elenc d'autors que hi partici-

pen, entre els quals s'hi compten destacats lingüistes, filòlegs, historiadors de la literatura i historiadors de la ciència de diverses nacionalitats, el volum aporta una mirada polièdrica i molt rica al fenomen de la vernacularització dels sabers. Si haguéssim de trobar algun inconvenient al llibre, creiem que hauria estat desitjable incloure algun estudi dedicat a altres llengües vernacles presents a la Corona d'Aragó, fet que oferiria una visió més acabada del plurilingüisme que caracteritzava la vida política i cultural d'aquesta regió, com destaquen els editors en les pàgines preliminars. No obstant això, la publicació de *Sabers per als laics* és molt benvinguda i amb seguretat interessarà els estudiosos de la llengua i la literatura catalanes, la història de la ciència i la difusió dels sabers en vernacle a la Corona d'Aragó durant la baixa edat mitjana i el Renaixement. ■

- Víctor Lillo Castañ, Max-Planck-Institut (Frankfurt) / Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Espanyola / Seminario de Estudios sobre el Renacimiento, Edifici B, E-08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), <victor.lillo@uab.cat>, ORCID: 0000-0002-4357-101X.